

tneu/d/469-2011-11-28-12-58-17

2. Чіхрадзе О.Ш. Проблема зовнішньополітичної концепції в українському державному будівництві 1917-1920 рр. / О.Ш. Чіхрадзе // Вісник Національного університету «Львівська політехніка»: Держава та армія. – №408. – Львів: Вид-во НУ «Львівська політехніка», 2000. – С.40-48.

3. Копиленко О.Л. «Сто днів» Центральної Ради / О.Л. Копиленко // Київ: Україна, 1992. – 204 с.

4. Веденєєв Д. Дипломатія Української держави доби Центральної Ради / Д. Веденєєв // [Електронний ресурс] Режим доступу: <http://uaforeignaffairs.com/ua/ekspertna-dumka/view/article/diplomatija-ukrajinskoji-derzhavi-dobi-centralnoji-radi/>

СІЛЬСЬКІ САМОСУДИ НА УКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЛЯХ У 1917 р.

БЕДРІЙ Мар'ян Миронович,

к.ю.н., стипендіат факультету права та адміністрації Ягеллонського університету у Кракові (Стипендіальна програма імені Лейна Кіркланда)

Утворення Центральної Ради у березні 1917 р. розпочало перший етап відродження Української державності на руїнах Російської імперії. Разом з тим цей важкий процес відбувався у дуже складних умовах, які супроводжувалися значними перешкодами в розбудові державного апарату й організації його роботи. У зв'язку з цим варто проаналізувати проблеми розбудови судової системи та наслідки неналежного виконання нею своїх функцій. Одним із цих наслідків було стихійне відродження звичаю здійснення судочинства самим суспільством в одній з його форм – нелегального самосуду. В. Винниченко свого часу назвав цей процес «пошестю самосудів» [1, с. 51] з огляду на поширеність і неконтрольованість згаданого явища в роки національно-визвольних змагань.

Протягом усього періоду Центральної Ради в УНР продовжували функціонувати суди з часів Російській імперії – дільничні мирові суди, з'їзди мирових суддів і окружні суди. Апеляційними інстанціями були судові палати. До створення Генерального суду УНР 15 грудня 1917 р. найвищою інстанцією й надалі вважався Сенат у Петрограді. Крім цих судів, в Україні діяли ще селянські волосні суди, верхні волосні суди та ін. [2, с. 401]. Водночас складні соціально-економічні умови життя людей, військовий хаос і розруха, ослаблення державного апарату та брак довіри суспільства до органів влади спричинили паралізацію описаної судової системи. Це в свою чергу зумовило сплеск активності самосудів на українських землях як закономірну реакцію суспільства на невиконання судовою владою своїх завдань.

В юридичній енциклопедії самосуд визначено як вчинення розправи над особою без належних на те правових підстав і в позасудовому порядку, яка супроводжується, як правило, побиттям такої особи, заподіянням тілесних, ушкоджень, знущанням над нею тощо [3, с. 418]. Сучасний правознавець В. Бігун зазначає, що самосудом вважається діяльність приватних осіб або їх організацій, при цьому, виявляючи гегемонію держави як

форми здійснення централізованої політичної влади в частині того, що називається правосуддям. Держава залишає за собою право визначати, що є самосудом і хто є порушником правосуддя. Водночас поняттям «самосуд» не охоплюються випадки, які регламентовані законодавством як правомірні [4, с. 8].

У Києві восени 1917 р. самосуди відбувалися часто і стихійно. Так, 1 вересня натовп вчинив самосуд над злодієм-солдатом, якого було спіймано на гарячому вчинку, а 13 вересня натовп людей на Володимирському базарі побив до смерті старшу жінку, яка перед цим убила вагою крамарку [5, с. 228]. У 1917 р. самосуди відбувалися не тільки в містах, але й у селах, хоча між ними існували дуже істотні відмінності. У містах самосуд вчиняв хаотичний натовп з випадковим складом учасників. Натомість у селах самосуди були доволі організованими, відбувалися за сприянням сільського комітету, безпосередньо на його засіданні чи на зібранні сільського сходу [5, с. 233]. Крім того, у судових процесах сільських самосудів виразно відчувався вплив українського звичаєвого права.

У період Першої світової війни на українських землях набуло розповсюдження конокрадство. Щодо цього злочину українські сільські самосуди завжди були звичним явищем. У 1917 р. вони лише отримали сприятливі умови для свого розвитку. На початку травня т. р. у с. Черпухинському, що на Луганщині, внаслідок селянського самосуду було вбито двох конокрадів, а чотирьом заподіяно тілесні ушкодження [5, с. 231]. Іншим злочином, з яким українські селяни традиційно боролись шляхом організації самосудів, був підпал. У правосвідомості селянства продовжував діяти давній принцип українського звичаєвого права: «хто без пригоди кого спалить, той сам вогню гідний» [6, с. 235]. 27 травня в селі Ж., що на Київщині, згоріли будинки кількох господарів. Було запідозрено двох місцевих селян К. і Г., оскільки вони не брали участі в гасінні пожежі, а Г. навіть води не дав зі своєї криниці, коли його про це просили. Наступного дня на світанку селяни заарештували К. і Г. та після короткого допиту засудили їх до смертної кари: одного забили до смерті, а другого, обливши гасом, спалили живцем. Інколи селянські самосуди вирішували доволі оригінальні справи. В одному з сіл Поділля у вересні 1917 р. за вироком сільського самосуду було покарано повішанням селянку за подружню зраду [5, с. 231-232].

Під час проведення попереднього слідства сільські самосуди застосовували на допитах тортури (биття різками, побої тощо), які зайняли своє, здавалось, давно забуте місце у кримінальній юстиції. Після ухвалення вироку сільський самосуд переходив у наступну стадію – виконання вироку. Якщо в містах винного вбивав роздратований натовп, то в селах існував певний процесуальний порядок, який майже цілковито відтворював «завиту копу». Так, на хуторі М. Гостомельської волості під виконання вироку селяни обрали поміж себе ката, зібрали гроші та купили йому рушницю, щоб він убив нею засудженого злодія [5, с. 234].

Ці численні випадки сільських самосудів дають змогу провести певні паралелі з копіями судами, хоча деформованими умовами військового стану, а також під впливом часу, довгих років переслідування з боку держави. Звісно, ці випадки самосуду не можна віднести до копного судочинства, яке втратило юридичну чинність наприкінці XVIII ст. [7, с. 143], але вони помітно вирізнялися з-поміж типових актів самовільної розправи над злочинцями. Отже, умови війни, революції та паралізованості значної частини судової системи сколихнули правову свідомість українського селянства, пробудивши елементи давніх уявлень про здійснення судочинства.

Самосуди продовжувалися й після падіння Центральної Ради, трапляючись і за радянської влади до часу знищення нею українського селянства та його правової культури. До прикладу, у травні 1920 р. селянки с. Гнилиця Зміївського району на Харківщині

М. Нестеренко і Г. Дерєка подали слідчому скаргу про вбивство односельчанами їхніх чоловіків. За викликом слідчого прибули селяни Орел і Рало та надали копію звернення Гнилицьвської сільської ради, прийнятого на підставі загальних зборів села (138 осіб). Гнилицьвська сільська рада зверталася до слідчого з повідомленням про невинуватість своїх односельчан. Імовірно, вони виконували волю народного судового зібрання, що засудило на смерть А. Нестеренка і Т. Дерєку за рецидив грабежів. Під зверненням поставили підписи 77 учасників загальних зборів, а решта 61 були неграмотними. Після отримання цього звернення слідчий закриття провадження у кримінальній справі за недостатністю доказів [8, с. 312]. У травні 1923 р. житель подільського села Крикливці звернувся до голови сільської ради з вимогою покарати його невірну дружину. Як наслідок, ця жінка та чоловік, з яким вона проживала (її колишній сусід), були заарештовані та приведені на сільський схід. Громада визнала їх винними та засудила до «кропив'яного весілля» – давнього українського звичаю, який полягав у тому, що винних у подружній раді публічно роздягали та били кропивою [9, с. 287].

Таким чином, історико-юридичний аналіз активізації сільських самосудів на українських землях у 1917 р. дозволяє прийти до низки висновків. По-перше, вони були законним результатом недієздатності тогочасної судової системи та загальної недовіри до неї (це стосувалося як судової системи УНР, так і згодом УСРР). По-друге, самосуди в українських селах часів національно-визвольних змагань істотно відрізнялися від типового самосуду своєю організованістю та дотриманням норм звичаєвого права, хоч і в модифікованій версії. По-третє, народ як єдине джерело влади (у т. ч. судової) в умовах розриву суспільного договору (війни, революції тощо) здатний повернути собі не тільки установчі, правотворчі та виконавчі повноваження, але й судові і правоохоронні також. Це природний процес, який, на жаль, не завжди протікає в гуманних і цивілізованих формах. Аналізований досвід навчає того, що сучасній Українській державі потрібно не тільки належно організувати правосуддя та повернути довіру до системи судочинства, але й демократизувати її, розширивши можливості та гарантії участі суспільства у формуванні і здійсненні судової влади.

Список використаних джерел:

1. Винниченко В. Відродження нації (Історія української революції: марець 1917 р. – грудень 1919 р.) / В. Винниченко. – Ч. II. – Київ-Відень: Дзвін, 1920. – 328 с.
2. Тищик Б. Й. Історія держави і права України / Б. Й. Тищик, І. Й. Бойко. – К.: Ін Юре, 2015. – 807 с.
3. Шишкін В. І. Самосуд / В. І. Шишкін // Юридична енциклопедія: у 6 т. / Ред. кол. Ю. Шемшученко (гол.) та ін. – Т. 5. П-С. – К.: Укр. енцикл., 2003. – С. 418.
4. Бігун В. С. Правосуддя і самосуд: філософсько-правовий аналіз понять / В. С. Бігун // Юридична Україна. – 2009. – № 10. – С. 4-9.
5. Борисенко С. Самосуди над карними злочинцями в 1917 році / С. Борисенко // Праці комісії для вивчення звичаєвого права України. – К.: ВУАН, 1928. – Вип. 3. – С. 213-234.
6. Яковлів А. Українське право / А. Яковлів // Українська культура: лекції / за ред. Д. Антоновича; упоряд. С. В. Ульяновська. – К.: Либідь, 1993. – С. 222-236.
7. Бедрій М. Копні суди на українських землях у XIV–XVIII ст.: історико-правове дослідження / М. Бедрій. – Львів: Галицький друкар, 2014. – 264 с.
8. Саченко-Скакун Є. В. Самосуд / Є. В. Саченко-Скакун // Праці комісії для вивчення звичаєвого права України. – Вип. 3. – К.: ВУАН, 1928. – С. 312.
9. Дровозюк С. Селянський самосуд 1917-1930-х рр. XX ст. як соціально-

ІДЕЇ ЄВРОПЕЇЗАЦІЇ СУДОУСТРОЮ УРСР У ДОКУМЕНТАХ УРЯДУ УНР В ЕКЗИЛІ

БЄЛКІН Леонід Михайлович,
*к.т.н., старший науковий співробітник,
директор консалтингової фірми «Аналітик»*

Основні ідеї судоустрою УНР викладені у Конституції УНР від 29.04.1918 року – у розділі VI «Суд Української Народної Республіки». Зокрема, у документі встановлені основні положення: суд в УНР одбувається іменем її (ст. 60); розгляд справ в суді має бути прилюдним і усним (ст. 61); судова влада в рамках цивільного, карного і адміністративного законодавства здійснюється виключно судовими установами (ст. 62); судових рішень не можуть змінити ні законодавні, ні адміністративні органи влади (ст. 63).

На жаль, на теренах України УНР не протрималася історично довго, зазнавши поразки у боротьбі з окупаційними московсько-більшовицькими військами. Внаслідок цього з 1920 року Уряд УНР продовжував свою діяльність в еміграції на території Польщі – в екзилі. Тобто, на території Польщі продовжувала існувати легітимна українська державна влада, що отримала назву «Державний центр УНР в екзилі». Спочатку його очолював С. Петлюра, який разом із більшістю членів уряду переїхав до Варшави, а у 1925 році разом із заступником голови уряду В. Прокоповичем прибув на постійне місце проживання до Парижа. У Варшаві приміщення колишнього посла УНР у Польщі разом з родиною продовжував займати Голова Ради Міністрів УНР А. Лівіцький. Тут же проживали Міністр військових справ В. Сальський, державний контролер і Голова Українського Центрального Комітету М. Ковальський, останній посол УНР у Варшаві Л. Михайлів та інші. У 1920-30-ті роки ДЦ УНР успішно співпрацював із Лігою Націй і доклав чимало зусиль для збереження на світовому рівні національного імені «українці», демонстрував національну та етнічну самобутність українців. Рішуче виступав проти теорії органічної єдності українців і росіян [1, с. 14].

Одним з напрямків діяльності Уряду УНР в екзилі є підготовка до усунення з України більшовицького режиму і створення після цього в Україні сучасної влади європейського типу. Наприклад, у доповіді до проекту Тимчасового судоустрою УНР вказано, що чинне в радянській Україні Положення про судоустрій УСРР в багатьох відношеннях не відповідає засадам нормальної організації органів судової влади, що її впроваджено в усіх культурних країнах. Однак негайної ліквідації цього судоустрою домогтися буде важко, тому потрібно швидко внесення змін у чинне Положення [1, с. 269]. У доповіді до проекту Тимчасового судоустрою УНР запропонована низка змін, які повинні бути внесені до Положення про судоустрій УСРР Серед них:

1. Мусить бути викреслено покликання на цілі, яким служить Суд в УСРР, бо вони суттєво суперечать завданням Суду в УНР, де він, як і в кожній культурній державі, му-